

Gånggrifter på Falbygden

För omkring 5000 år sedan byggde stenålderns första jordbrukare stora gravmonument, gånggrifter, över de döda här på Falbygden. Vad kan de berätta för oss?

**FALBYGDENS
MUSEUM**
FALKÖPING

Grafisk form
JENSENS
ATELJE

Gånggrifter på Falbygden

- 3 Det unika kulturarvet
- 4 Vad är en gånggrift?
- 5 Utbredning & placering
- 6 Hur byggdes de?
- 7 Konstruktion

- 8 Livet & döden
- 9 Livet på bondestenåldern
- 10 Jordbruk
- 11 Husdjur & boskap
- 12 Hantverk
- 13 Samhälle & bostad
- 14 Människorna
- 15 - 27 Falbygdens gånggrifter

Det unika kulturarvet

På Falbygden finns 2/3 av Sveriges alla gånggrifter, omkring 260 stycken. De ligger mitt i centrala Falköping och i det omgivande landskapet. Detta är unikt i Sverige men kulturen återfinns även i andra delar av Europa.

Stenålderssamhället på Falbygden tillhörde den så kallade Trattbägarkulturen och var del av en mycket större värld - ett forntida Europa...

Karta över Megalitkulturens utbredning i Europa

Jegggen, Tyskland

Luttra, Sverige

Hunebed Borger, Nederländerna

Tella Dolmen, Spanien

Dolmen San Adrian, Portugal

Stonehenge, England

Newgrange, Irland

Tustrup, Danmark

Cultural route
of the Council of Europe
Itinéraire culturel
du Conseil de l'Europe

Megalitvägar

Den europeiska kulturvägen Megalithic Routes är en plattform för museer, besöksnäringen och forskare från Danmark, England, Irland, Tyskland, Nederländerna, Portugal, Spanien och Sverige med syfte att lyfta fram vår gemensamma unika kulturhistoria. Läs mer på: www.megalithicroutes.eu/sv/

Vad är en gånggrift?

- En gånggrift är en grav byggd av jättelika stenblock
- Gånggriften består av tre delar: en kammare, en gång och en hög som omsluter graven
- De byggdes av stenålderns jordbrukare för 5500-5000 år sedan, och är samtida med Egyptens pyramider
- På Falbygden finns idag cirka 260 gånggrifter, 2/3 av det totala antalet i Sverige

Gånggrifter är magnifika byggnadsverk som krävde planering, samarbete och precision. Stora ansträngningar krävdes för att flytta de massiva stenblocken. Det vittnar om stor skicklighet och avancerade metoder.

Gravarna berättar om människornas tankevärld kring livet och döden, om nyskapande teknik och kunskap som förts vidare från generation till generation. Gånggriftsbyggarna tillhörde en kultur som även fanns i andra delar av Europa, idag kallas den för Trattbägarkulturen.

Trattbägarkulturen fick sitt namn efter keramiken som är trattformad

Utbredning & Placering

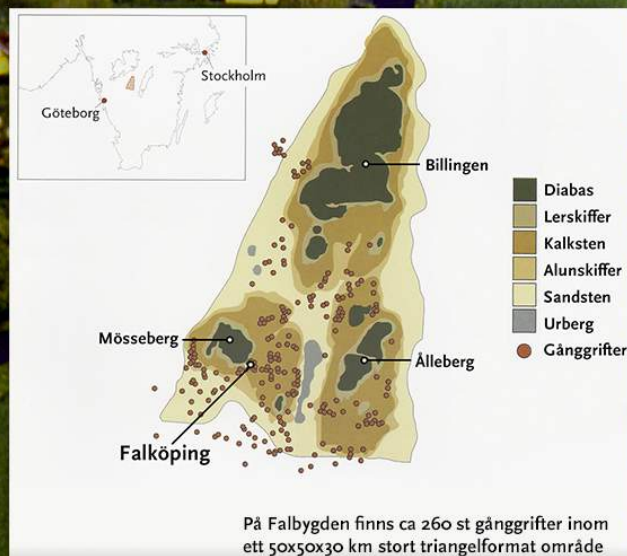
Landskapets speciella geologi är troligen en av förklaringarna till den unika koncentrationen av gånggrifter på Falbygden.

Falbygdens bördiga jordar och de speciella platåbergen var sannolikt det som fick stenålderns bönder att slå sig ned här. De skapade ett blomstrande och rikt samhälle.

Placering i landskapet

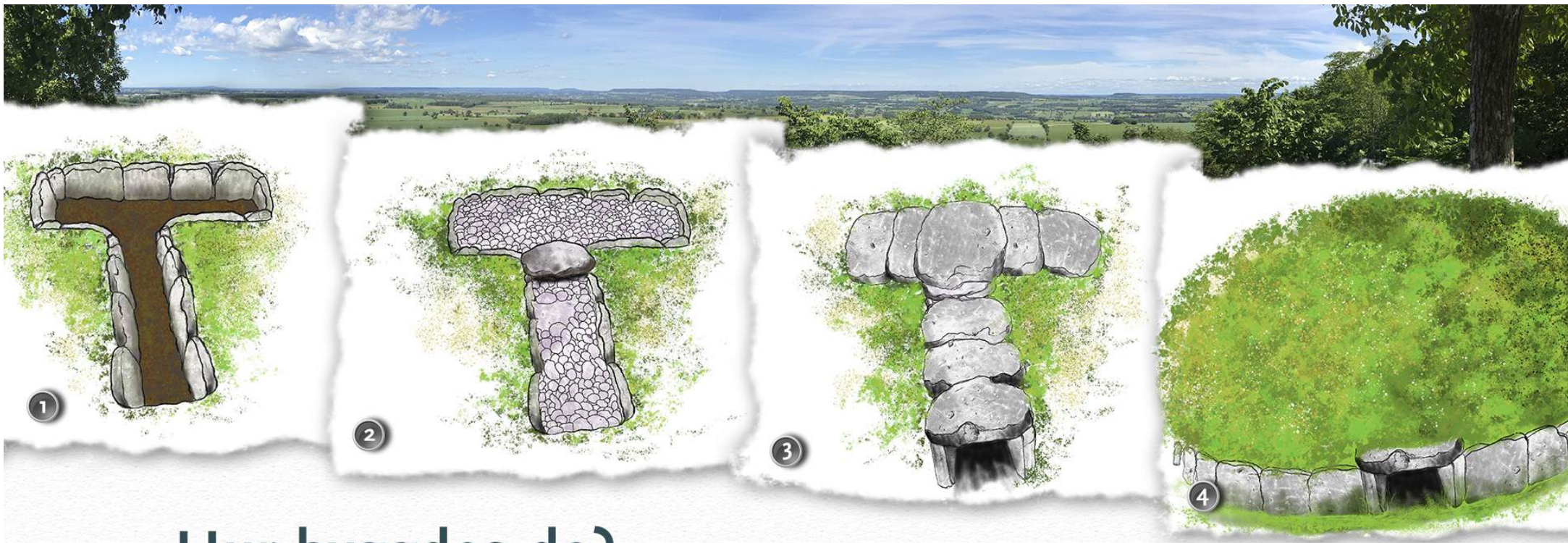
Människorna gjorde skillnad mellan de levandes och de dödas plats i landskapet. Boplatserna hade sitt självklara läge i sluttningen av den bördiga kalkplatån. De döda fick sin viloplats längst upp på krönet, avskilt och utom synhåll från gårdar och bebyggelse.

Gravarnas placering blev en gräns, både fysiskt och symboliskt, mellan den kontrollerade odlingsmarken och den vilda utmarken, liv och död. Nästan alla gånggrifterna har ingången riktad mot öst eller sydöst och mynnar mot soluppgången. Var gången en symbolisk passage mellan de dödas och de levandes värld?

Gånggrifternas placering i Karleby. Boplatserna finns i sluttningen på andra sidan landsvägen.

Hur byggdes de?

- 1) Bygget startade troligen med att vägghällarna restes i grävda rännor.
- 2) Där stenarna mellan gång och kammare möttes låstes konstruktionen av "nyckelstenen". Den omgivande högen byggdes samtidigt. Kammaren och gången fylldes med sten och jord för att bli stabilare under bygget.

- 3) Takblocken kunde sedan dras på plats, exempelvis på runda stockar uppför högen, av oxar eller människor.
- 4) När takblocken väl låg på plats tömdes gravkammaren på fyllning. Graven färdigställdes med nischer i kammaren och kallmurning mellan stenblocken, ibland med en kantkedja runt om.

Luttra gånggrift i genomskärning som den kan ha sett ut under bondestenåldern

Konstruktionen

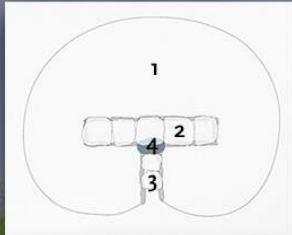
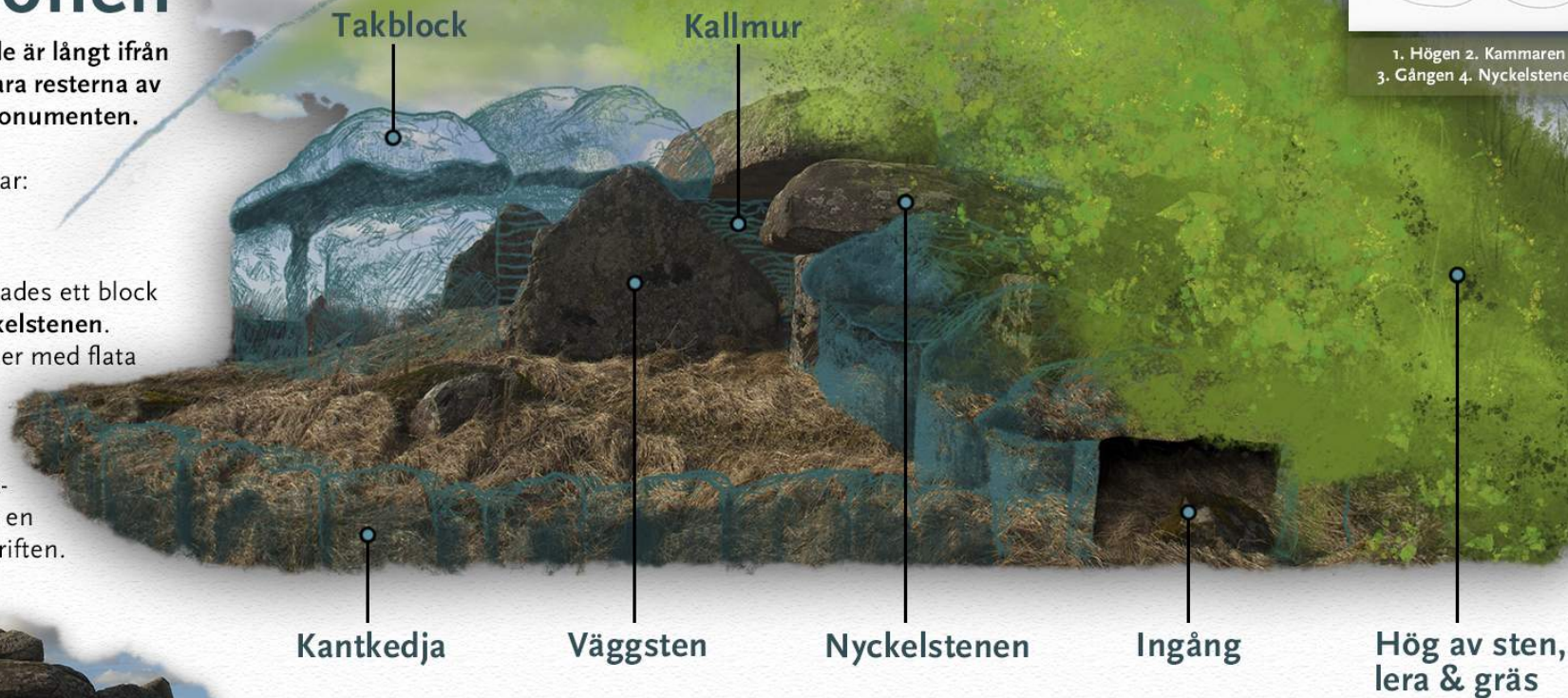
Gånggrifternas nutida utseende är långt ifrån det ursprungliga. Idag ser vi bara resterna av de en gång så imponerande monumenten.

Gånggrifterna består av tre delar: en **kammare**, en **gång** och en **hög** som omsluter graven.

Där gången mötte kammaren lades ett block som låste konstruktionen, **nyckelstenen**. Kammaren delades upp i nischer med flata stenhällar som avgränsning mellan begravda personer. Gliporna mellan blocken tätades med en kallmur av kalk- och skiffersten. Sedan byggdes en hög av sten och jord över gånggriften.

Luttra gånggrift som den ser ut idag

1. Högen 2. Kammaren
3. Gången 4. Nyckelstenen

Livet & Döden

Det stora arbetet som legat bakom gånggrifterna vittnar om en enorm respekt för förfäderna, för livet och döden.

Benen inne i gånggrifterna har visat att de döda kropparna placerades sittandes på huk insvepta i svinhud. Nålar och vassa bitar av djurben användes för att hålla svepningen på plats. Kropparna dekorerades med pärlor av djurtänder och bärnsten.

Gravkammaren gjordes tät och sluten. Klimatet i gravarna förhindrade en normal nedbrytning av kropparna. Monumenten var byggda för evigheten och de begravda förfäderna skulle finnas kvar för evigt.

Framför gånggrifterna finns märkliga lämningar som kan tydas som spår efter ritualer. Krossad keramik, ben och flinta har lagts i ett område framför gånggriftens mynning. Var det en del av en förfäderskult, en hyllning till de döda, till livet och till högre makter?

Vid utgrävningen av Rössberga gånggrift fann man 131 begravda personer.

Kranie från Luttra gånggrift

Kropparna placerades vanligen sittande på huk i gravkammaren, insvepta i djurhud

Kult och ritualer verkar ha varit centrala. Stora flintyxor och bärnstenspärlor har lagts ner i mossar och grunda sjöar. Även människor och djur har offrats.

Livet på bondestenåldern

Vilka var de kvinnor, män, barn och unga som slog sig ner på Falbygden för mer än 5000 år sedan?

De brukade jorden, höll boskap och byggde monumentala gravar av sten över sina döda. Men vilka var de egentligen? Hur lika eller olika är vi våra förfäder som levde på stenåldern?

Människorna levde i ett mer lågteknologiskt samhälle, bar andra kläder och hade en annan världsbild, men kände, tänkte och såg ut precis som du och jag. Vi kanske inte är så olika som vi ibland tror.

Klicka dig vidare och få reda på mer om livet på stenålderns Falbygden!

Jordbruk

I Främre Orienten började man odla säd för 10.000 år sedan. Jordbruket spreds upp genom Europa och kom hit för ungefär 6000 år sedan. Pollenanalyser visar att skogen fälldes eller brändes ner för att få ytor till åkrar och ängar.

Analyser på sädeskorn från bopplatsen vid Logården i Karleby tyder på att man gödslat sina åkrar. I och med det har åkrarna kunnat användas under en längre tid utan odlingsuppehåll. Av sädeslagen dominerar korn, framförallt Naket korn.

Andelen vete var förhållandevis liten och var framför allt av sorten Emmer. Det finns få spår av vilda växter.

År 2012 gjordes ett stort genombrott inom forskningen kring jordbrukets uppkomst. DNA-analyser på skelett från Frälsesgårdens gånggrift, strax utanför Falköping, visade att jordbruket kom hit med invandrande folkgrupper. Tidigare teorier har förespråkats idéspridning.

Emmervete

Skelettet av Almeöhunden som hittades hösten 1983.
Skelettet är 9300 år gammalt.

Husdjur & Boskap

Under bondestenåldern hade man förutom hund också grisar, kor, får och getter på sin gård.

Från undersökningarna av boplatsen vid Logården i Karleby har vi fått mer kunskap om husdjur och boskapsskötselns betydelse. Analyser av benmaterialet visar att grisar var det vanligaste djuret, att de uppfötts lokalt och slaktats i ung ålder. De hölls främst för köttproduktionen. Kor och får hölls dels för köttet men också för mjölken och som dragdjur.

De fick leva längre än grisarna och de var också delar i ett ekonomiskt utbytessystem. Analyser visar att 50% av dem var uppfödda utanför Falbygden.

Fynden av ben från vilda djur och fisk är väldigt få på boplatsen vid Logården. Ben från kronhjort och älg förekommer knappt alls, däremot finns fynd av horn. Ben från hund med skärmärken tyder på att man då och då ätit hund.

Hantverk

Spåren av bondestenålderns skickliga hantverk finns i gånggrifterna och på de utgrävda boplatserna

Flinta

Det är ganska enkelt att slå ut vassa flintspån som kan bli till knivar, pil- och spjutspetsar. Den skicklige kunde tillverka praktfulla yxor. Här i utställningen finns många fina flintföremål.

På Falbygden förekommer inte flinta naturligt. Flinta av hög kvalitet finns närmast i Skåne eller Danmark som lösa block. Forntidens människor har också brutit flinta i mindre gruvschakt.

Yxor och andra redskap gjordes också av bergarter som diabas och granit. Kvarts och kvartsit formades till små föremål såsom skrapor.

Keramik

Keramik hittas både utanför gånggrifternas ingångar och på boplatserna. Den vid gånggrifterna är mer dekorerad och oftast mindre och tunnare än de som hittas på boplatserna. Kärlden är trattbägare och olika skålar med eller utan fot. Dekoren består av linjer, gropar och trianglar.

Bärnstenspärlor i form av miniatryxor

Trattbägare

Leran ringlades eller tumrades upp till ett kärl.

För att de inte skulle spricka när de brändes i elden knådades sand eller krossad sten in i leran. Kärlden användes både i vardagliga och högtidliga sammanhang till förvaring, matlagning och som rituella gåvor.

Föremål i organiskt material

Stenålderns föremål gjorda av trä, ben och horn förmultnar i jorden och blir svårare för arkeologerna att hitta idag. Här på Falbygden bevaras sådana föremål bättre än på andra håll på grund av den kalkrika jorden. Exempel på föremål är nålar, sylar, metkrokar, harpuner, yxor av horn samt pärlor av ben och djurtänder.

Det finns danska fynd av nålbundna eller knutna textilier av växtfibrer. De kan ha använts till kläder, sjalar, nätkassar m.m.

Textilfragment från Tybrind Vig i Danmark som är ca 6200 år gammalt

Samhälle & Bostad

Långhus på Ekehagens Fornstadsby, byggt efter fynd från Skåne. Huset är 14 m x 6 m. Taket bars upp av kraftiga mittstolpar och väggarna var av trä eller flätade grenar tätat med lera. Inne i huset fanns en eldstad och olika avdelningar.

Hur såg samhället ut på bondestenåldern?

Levnadssättet på Falbygden har präglats av odling och djurhållning. Det kan jämföras med östra Sverige där man i huvudsak levde av jakt och fiske, med bara små inslag av jordbruk. Falbygden har tidigare setts som ett isolerat område med sina megalitgravar, men har visat sig vara del i ett större ekonomiskt system. Där utbyttes boskap, råmaterial och människor.

Bondestenålderns hus

På boplatsen i Karleby har man hittat två runda hus och delar av ett långhus. Det är de första fynden av hus från bondestenåldern på Falbygden.

De runda husen är ca 10 meter i diameter. Runda hus är tidigare kända från Skåne och Bornholm där de tolkats som ceremoniella byggnader, inte som bostäder. Fyndtätheten är stor vid husen. I några av stolphålen gjordes fynd av yxor.

Det tredje huset, långhuset, är inte komplett. En 11 meter lång rad av stolphål visar en vägg. Långhuset ligger på samma yta som ett av de runda husen och har daterats till något äldre.

Boplatsen i Karleby
● Stolphål till de runda husen
● Stolphål till långhuset

Människorna

Genom åren har en stor mängd benmaterial från gånggrifterna analyserats. Resultaten ger liv åt Falbygdens tidiga bönder.

Rekonstruktion av benflöjten i utställningen som är 4000 år gammal, hittad i Falköping

Kranie från Luttra gånggrift

Människorna var kortvuxna. Kvinnorna blev ungefär 150 cm långa och männen runt 165 cm. Medelvikten är uträknad till 62 respektive 66 kilo. Dödstalen var högst bland småbarnen 0-4 år, och i åldersgrupperna 10-14 år och 20-29 år. Endast 10% blev äldre än 55 år.

Det finns få spår av sjukdomar på benen, men ledgångsreumatism och läkta frakturer har hittats. Kan man sätta detta i samband med byggandet av de stora stenkammargravarna?

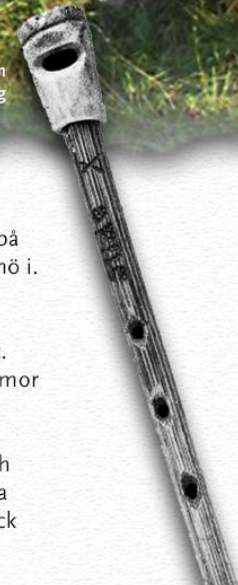
Mode, konst och musik på stenåldern?

Kunskapen om stenålderns kläder är liten. Fynd av dräktnålar och pärlor av djurtänder kan ge ledtrådar om hur de kan ha sett ut.

Ismannen, Ötzi, frös ihjäl i alperna för 5300 år sedan. Han hade på sig pälskappa, mössa, gräsmantel och läderskor med värmande hö i. Han bar hosor och ett ländkläde kring höfterna.

Musik, sång och berättande har troligen varit en viktig del av livet. Fynd av instrument som flöjter, visselpipor, vinare, snurror, trummor och rassel låter oss ana stenålderns musik och ljudbilder.

Ett fåtal fynd av kammar skvallrar om lusten att göra håret fint och sätta upp frisyren. Kroppsmålningar, smink och tatueringar kan ha varit andra sätt att visa sin personlighet. Andra konstnärliga uttryck ses som vackra dekorer på smycken, bruksföremål och keramik.

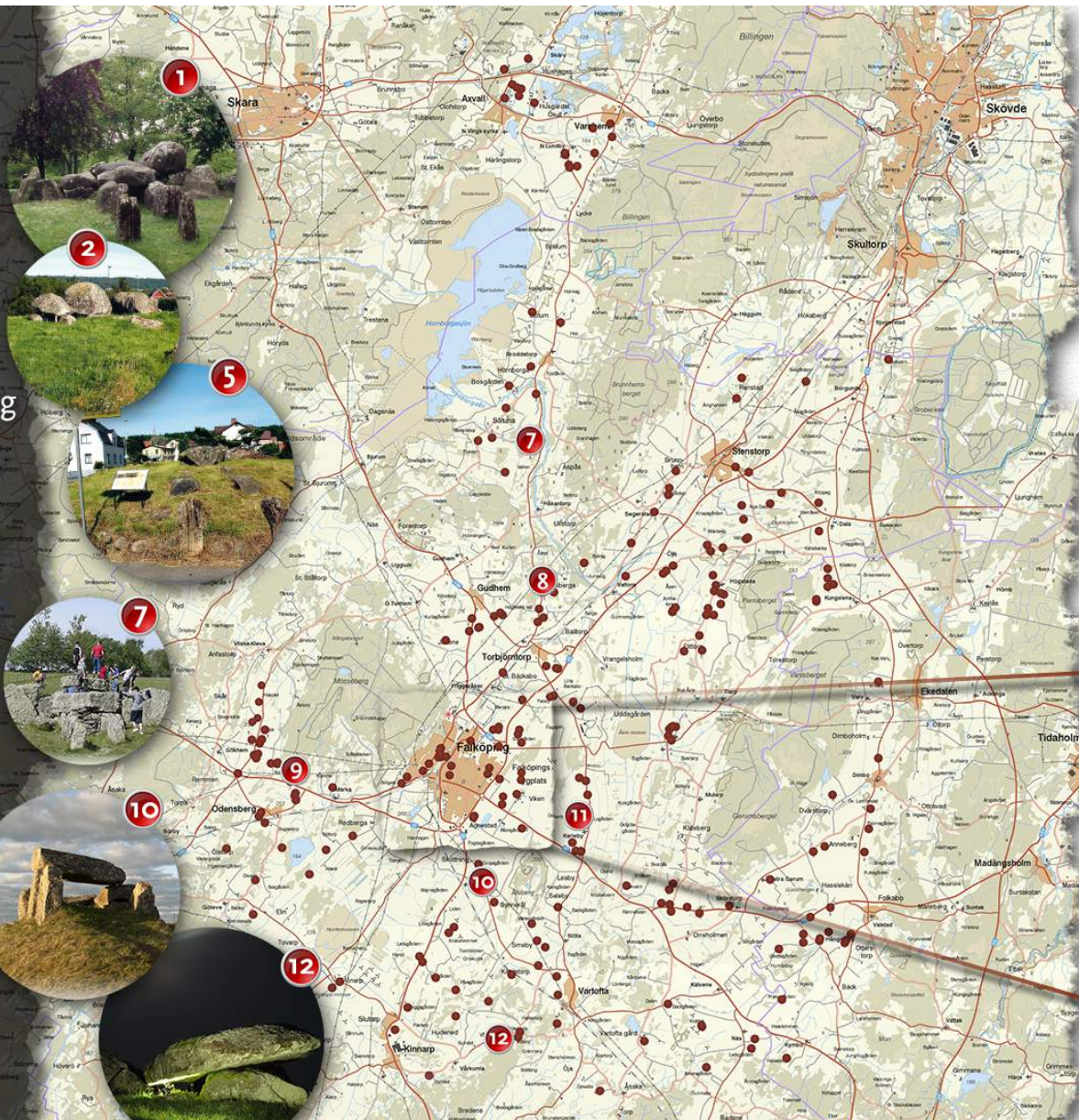

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

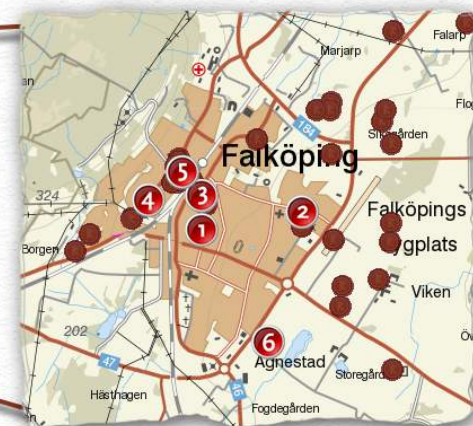
Falbygdens Gånggrifter

På Falbygden finns omkring 260 gånggrifter samlade inom ett 50 x 50 x 30 km stort område. De utgör 2/3 av Sveriges alla kända gånggrifter. Varje röd prick på kartorna här bredvid representerar en gånggrift.

På kartan ser du ett urval av väl skyltade gånggrifter*, både på gång- och cykelavstånd här inne i Falköping men också några av de mest sevärda ute i landskapet.

Mängden gånggrifter som finns samlade på Falbygden saknar motstycke i Sverige. Att ett så stort antal ligger inne i staden är unikt för hela Europa.

Ta en promenad, en cykeltur eller bilen och upplev en del av vår äldsta historia i Sverige!

● = Gånggrift * Nr 9 är inte skyltad vid platsen

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Kyrkerör

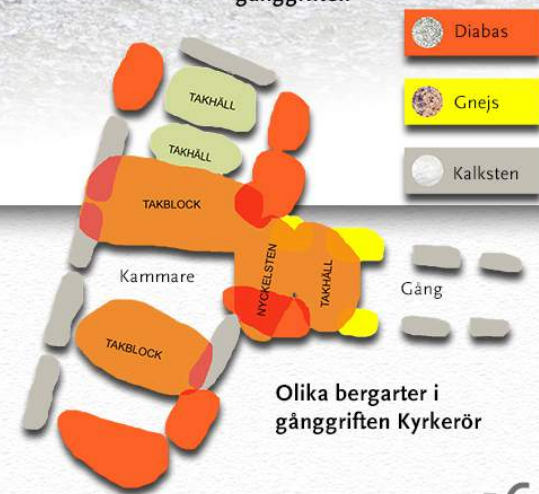
Den här gånggriften finns att se i parken Plantis, 200 m från Falbygdens Museum där du står just nu.

Kammaren är 8 meter lång och 2 meter bred. År 1859 tog man bort all jord som omgett gånggriften för att fylla ut landsvägen och planer fanns att förstöra graven helt. I sex av stenarna borrades hål för sprängmedel.

År 1928 kom man dock på andra tankar och började istället restaurera gånggriften. Takstenarna lyftes upp och lades på plats. Man passade även på att gräva ut och undersöka gånggriften.

Graven var fylld med ett lager av 25 centimeter jord tillsammans med en mängd människoben. Där fanns också en rad föremål: tretton bärnstenspärlor, fyra bitar av flinta, en yxa och fyra genomborrade djurtänder.

Människotänder från gånggriften

Olika bergarter i gånggriften Kyrkerör

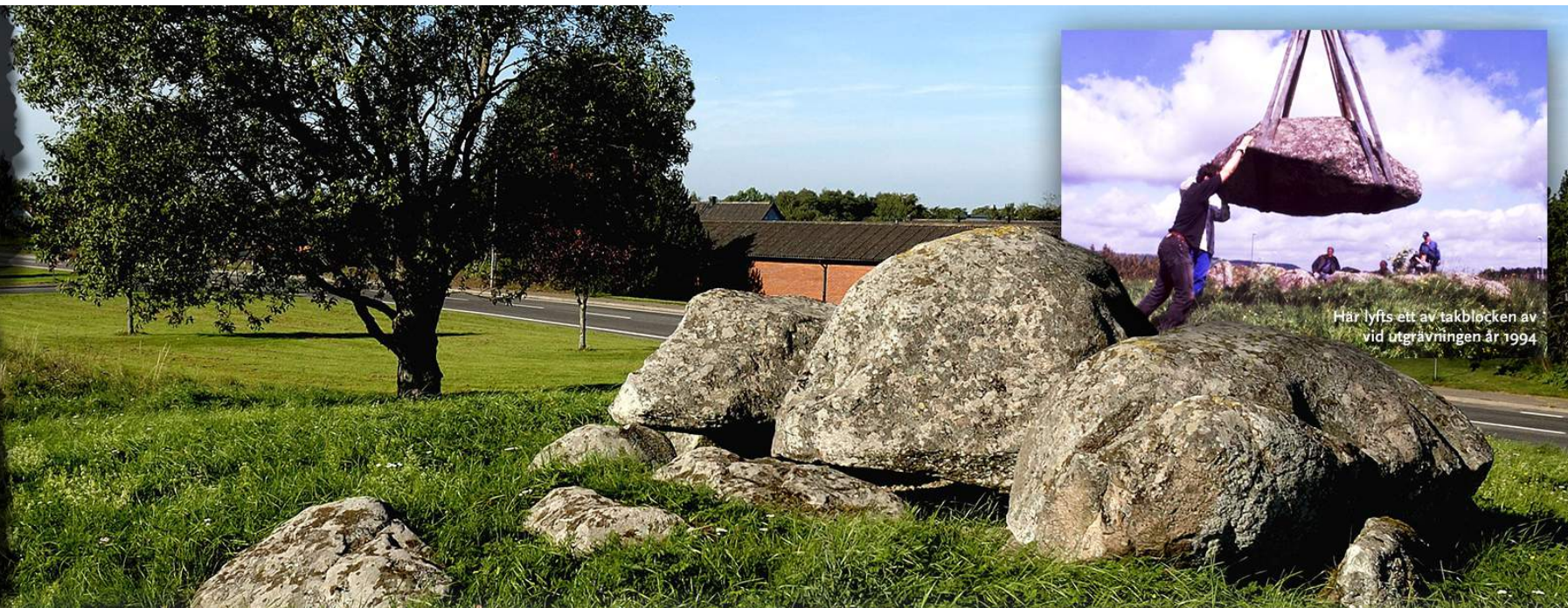

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Här lyfts ett av takblocken av vid utgrävningen år 1994

Hjelmarsrör

Några av de bärnstenspärlor man hittat vid utgrävningarna

Gravkammaren är 5,5 x 2,5 meter, högen har en diameter på 24 meter. Här fann man det största fyndet av bärnstenspärlor i Västsverige.

År 1868 undersökte riksantikvarien B E Hildebrand gånggriften. Fynden bestod av skelettdelar från människor och djur, flinta och många bärnstenspärlor. Totalt 97 bärnstenspärlor och 32 mindre bitar av pärlor hittades. De kan ha suttit på halsband och följt med den döda som gravgåvor.

År 1994 gjorde Göteborgs Universitet en ny utgrävning och tog fram gångens mynning, tittade närmre på gånggriftens konstruktion och om marken under graven använts tidigare.

Framför gången hittades keramik och flinta. I röset nära mynningen fann man en bronspincett. I högen fanns också fyra stycken begravningar från brons- eller järnålder. Ett av skeletten var ett spädbarn som daterats till tidig medeltid.

Så här skrev Carl von Linné om Hjelmarsrör under sin resa genom Västergötland år 1746:

"Hjelmarsrör eller HJELMRÖR, som det kallas, så det större som det mindre, lågo uppå Falen nordost ifrån staden. Vardera låg ett bysseskott ifrån vartannat och var en liten rundad ätteplats. Det större var mitt uti lagt med 12 stenar i en ring, varpå 3 så stora klippor lagda voro, att de näppeligen av några dragare kunnat ditföras: men det mindre röret hade 3 mindre stenar, fast 9 på sides stötta. Dessa förmentes fått sitt namn av konung HJELMAR."

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Lusthushögen

Gånggriften fick sitt namn genom att det låg ett lusthus på platsen då den undersöktes år 1868.

Vid utgrävningen hittade arkeologerna flera människoskelett och en del föremål som är från den senare delen av bondestenåldern.

Lusthüşögens gånggrift är placerad på en 2 meter hög kulle. Till en början var kullen 25 meter eller större i diameter men när hus och vägar byggdes i närheten grävdes delar av kullen bort.

På toppen av kullen syns fyra stora takstenar av granit och gängen markeras av ytterligare fyra granitstenar.

Fynd från Lusthüşögens gånggrift:

- 7 st. knivar av flinta
- 2 st. lansspetsar av flinta
- 4 st. pilspetsar
- 2 st. halvmånformiga flintredskap
- 1 st. flintknuta
- 8 st. flintspån
- 38 st. flintskärvar
- 1 st. stenyxa med skalthål
- 2 st. små brynen av svart skiffer med hål
- 1/2 bärnstenspärla i form av en slagga
- 3 st. urnor av lera
- 2 st. bennålar med platt huvud och krökt avslut
- 1 st. benstycke, avlångt med spetsiga ändar
- 2 st. spetsar av ben
- 1 st. bit av en bennål
- 1 st. djurtand från gängen

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Kungs Björns hög
i historisk tid

Under restaureringen 1951

Kung Björns hög

Under 1700-talet fick gånggriften namnet Kung Björns hög, den går även under namnet Gläshall.

Gånggriftens hög är cirka 20 meter i diameter och 0,5 meter hög. Graven har ett mycket stort takblock. Alla synliga stenar i gånggriften är kalkstenar, vilket är ovanligt. I vanliga fall brukar det även ingå andra hårdare bergarter.

1951 gjorde man en restaurering av Kung Björns hög och fann då ett antal föremål:

- en skifferkniv
- en dubbelknapp av brons
- flintskärvor
- en bärnstenspärla
- ben

Knappen av brons berättar att man även begravt människor här under bronsåldern.

I mitten av 1800-talet plundrades gravkammaren. Då försvann förmodligen många föremål härifrån.

Fynd från utgrävningen 1951

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Ängshögen

södra gånggriften

Falköpings stad ville ta bort gånggriften när man byggde korsningen år 1909, men de fick nej från Riksantikvarieämbetet. Det blev istället gatorna som fick gå runt om!

Ängshögens södra gånggrift är inte utgrävd. När den restaurerades år 1928 fann man ett mörkt jordlager med rester av ben. I högen fanns en liten kalkstenskista som innehöll benbitar från en människa. Stenkistan kan vara från järnåldern.

Ett av takblocken har inknackade skålgropar, den vanligaste formen av hållristning. Man tror att skålgroparna använts under ritualer och att man offrat till gudarna i dem.

Ängshögens norra gånggrift ligger i en privat trädgård på Torstensongatan 38.

Historisk bild av Ängshögens gånggrift med en uppbyggd kantkedja

Firse sten

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 **Firse sten**

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Firse sten är 25-30 meter i diameter och ca 1,3 meter hög. År 2008 gjordes en utgrävning här med spännande fynd.

Firse stens läge och form gör att dess profil bildar ett markant kännetecken i landskapet. Det finns uppgifter på att platsen använts som avrättningsplats i historisk tid.

Gånggriften grävdes ut i september 2008. Större delen av kammaren och gången undersöktes, väggållar och fasadhållar utanför gången kom fram ur jorden. Fynden bestod av skelettdelar, flinta, bärnsten och keramik.

Bronsåldersgraven

På en yta av en halv kvadratmeter fann man bronsföremålen på bilden till höger. Det är inte ovanligt att gånggrifterna har använts långt efter bondestenåldern, men detta fynd är unikt i Västergötland.

Tyvärr var gravanläggningen omörd och förmodligen plundrad sedan tidigare men man fann en del ben från personen i graven.

Fyndkarta från utgrävningen år 2008

Fynd av flinta och krukskårvar

Stenåldersföremål blandat med bronsåldersfynd. Rakkniv, pincett, fibula, svärd och svärdshjält, alla i brons. Krukskårva och flintakniv.

Ekornavallen

Girommen

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Teckning av Pehr Tham 1782 med gånggriften

Ekornavallen är ett mäktigt fornlämningsområde, med en spännvidd i tid bland gravarna från 3500 f. Kr till 500 e. Kr. Det visar på områdets stora betydelse under forntiden.

På Ekornavallen finns fyra kända gånggrifter. Den största och mest kända av dem kallas för **Girommen**, vilket man tror betyder jätteugnen.

Kammaren är byggd av sandsten, nyckelstenen är av granit. Gången har fyllts med stenblock under modern tid för att förhindra olyckor om takstenarna skulle brista och falla ned.

När gånggriften restaurerades fann man en tunnbladig mejsel av grå flinta, fyra trasiga pärlor av bärnsten som tyder på hög status och sex krukskärvor, alla grova och utan mönster.

22
Flygbild över Girommen
på Ekornavallen

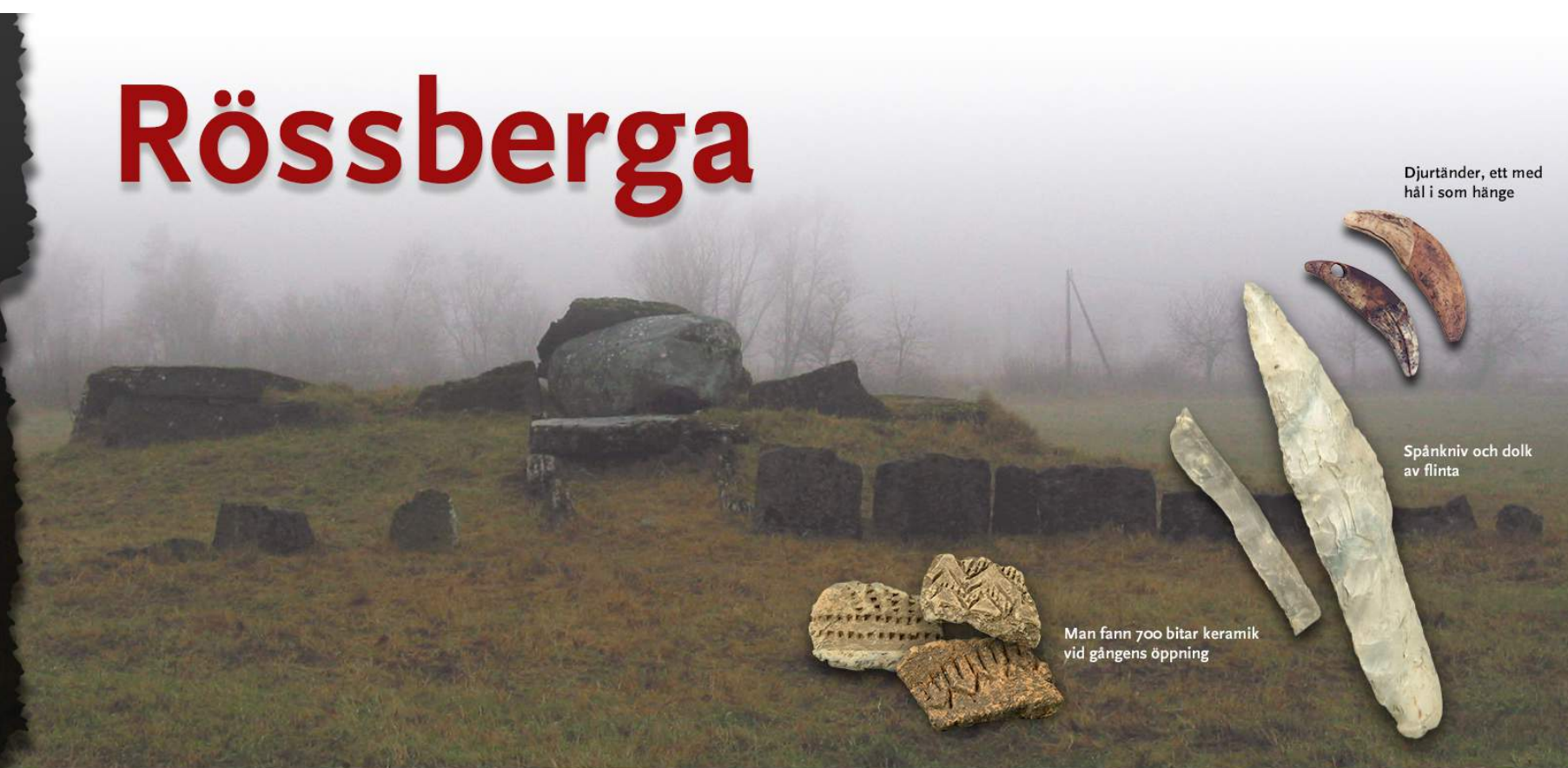
Rössberga

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Djurtänder, ett med hål i som hänge

Spånkniv och dolk av flinta

Man fann 700 bitar keramik vid gångens öppning

Rössberga är en av de mest välundersökta gånggrifterna på Falbygden. 1962 undersöktes och restaurerades gånggriften.

Kammaren var till en början 2 meter hög och indelad i 17 stycken avdelningar, eller nischer. Inne i nischerna låg högar av människoben.

Totalt hittades skelett från 131 män och kvinnor, fler än i någon annan megalitgrav i Skandinavien. Genom kol14-dateringar av benen vet vi att skeletten är cirka 5200 år gamla.

Blandat med högarna av ben fanns också hela och bitar av bärnstenspärlor, spån av flinta och flintavslag. Här fanns också olika pärlor gjorda av djurtänder, två trasiga bennålar, en benring och griständer i delar.

Vid gångens öppning hittades över 700 bitar av mestadels dekorerad keramik.

Gånggriften ligger på en rund kulle med nio synliga fasadstenar i anslutning till gravens ingång. I öster ser man Plantaberget och Varvsberget på avstånd.

Bärnstenspärla formad som yxa

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Ovan mark syntes inget av Frälsegårdens gånggrift när utgrävningen startade år 2001

Frälsegården Gökhem

Graven undersöktes år 1999 och 2001. Då syntes den inte alls ovan mark, kammarens takblock och sidohållar togs bort redan år 1900.

Kammaren visade sig varit 9 meter lång och 2 meter bred och gången var 10 meter lång. Mellan väggstenarna fanns rester av kallmurning med skifferplattor och i kammaren fanns spår av nischer. Högen omkring beräknas varit 30 meter i diameter. Av 10 000 framgrävda benfragment kunde flera nästan hela skelett sättas samman.

Runt 80 personer har blivit begravda här under 200-250 år, för mellan 5100-4900 år sedan. Det verkar vara en av de sista gånggrifterna som byggdes på Falbygden.

Människorna och livet

2009 gjordes flera DNA-analyser på skelettfynd. De visade att människorna från Frälsegården liknade den nutida befolkningen i Medelhavsområdet. De var också lika ismannen "Ötzi" från Tyrolen som levde ungefär samtidigt. Analyserna visade också att jordbruket kom till Falbygden med invandrande folkgrupper söderifrån.

Samma prover användes i ett projekt som sökte svaret på pestens ursprung. Två av fyra prover bar på pestsmitta. En kvinna som var 20-30 år och en man 20 år gammal. De dog för cirka 5000 år sedan. De hittills äldsta spåren av pest kommer från Falbygden.

Det fick stor uppmärksamhet när världens hittills äldsta spår av pest upptäcktes då man analyserade proverna av ben från Frälsegårdens gånggrift

Bilder från utgrävningen år 2001

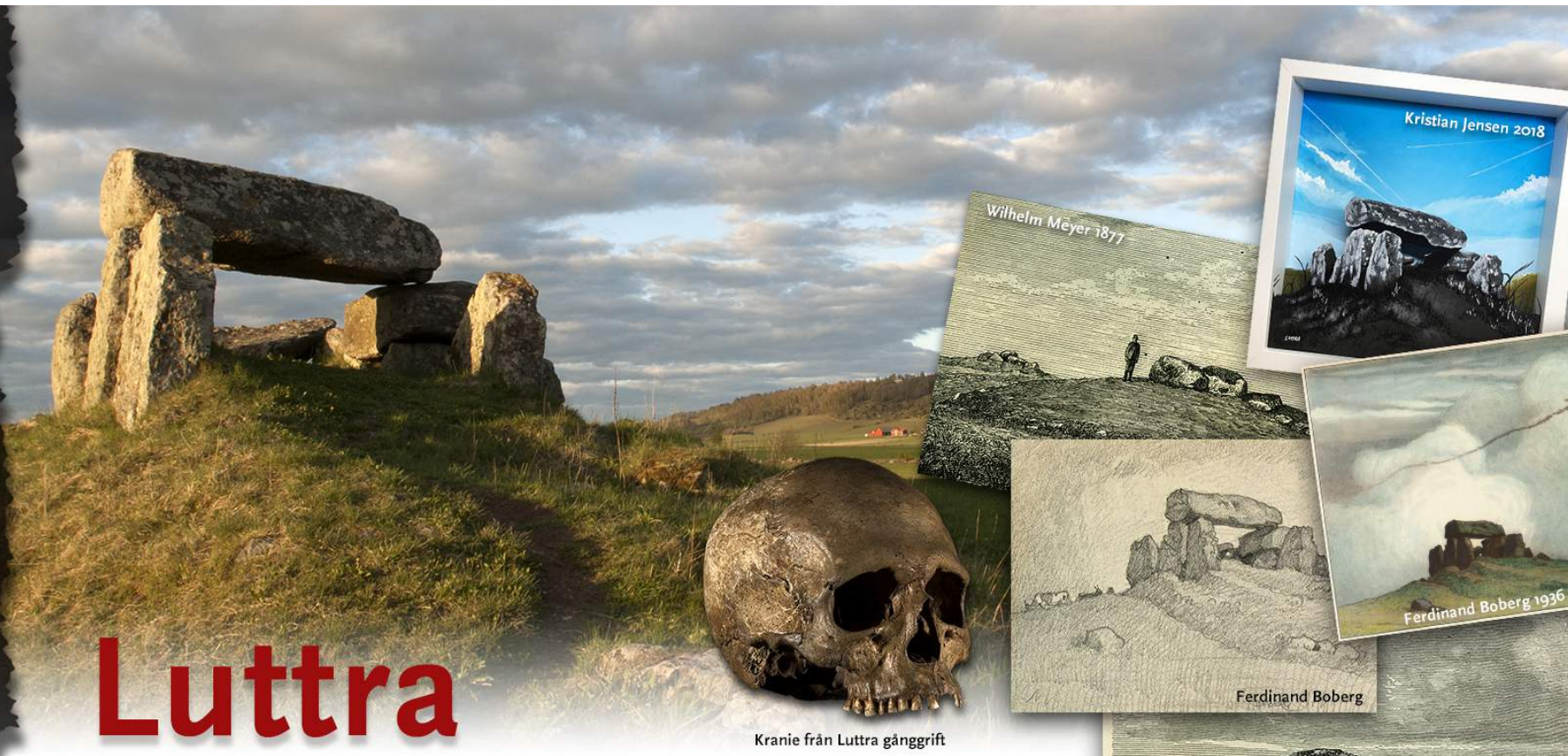

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Luttra

Luttra gånggrift är ofta avbildad och är kanske den mest kända av Falbygdens gånggrifter.

Högen har en diameter på 18 meter och är två meter hög. Den fyra meter långa gången löper ut från kammarens östra sida.

År 1863 undersöktes gånggriften av B E Hildebrand. Han såg att stenkammaren var hårt packad med jord och mindre stenar. Förutom ben efter människor

fann man bland annat lansspetsar av ben och flinta, pilspetsar av flinta, bennålar samt hängen av ben och djurtänder i fyllningen. Det uppskattades att fler än 100 människor hade blivit begravda i Luttra gånggrift.

80 meter åt sydöst ligger en andra gånggrift. Den har en kammare med måtten 14 x 7 meter och är cirka en halv meter hög.

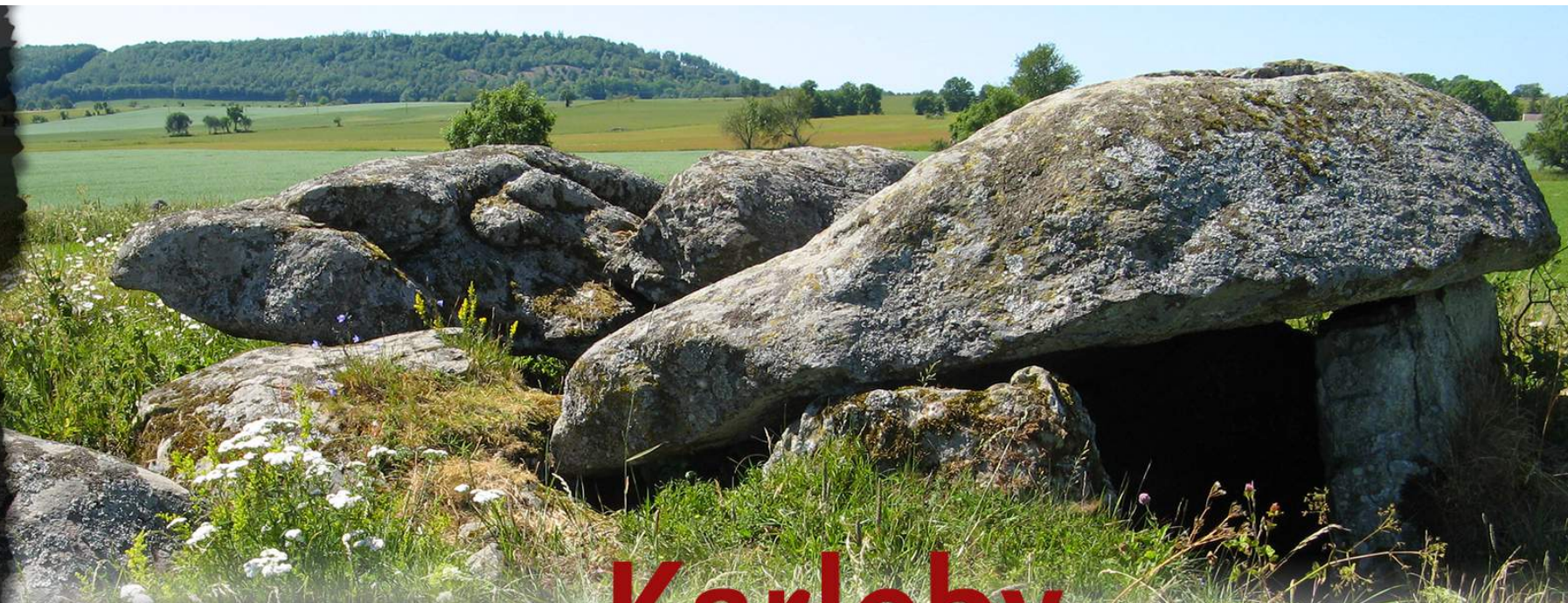

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

Karleby

Klövagårdens gånggrift

Gånggrifterna ligger på ett pärlband genom hela Karleby

Rangvalds grav är så stor att en hel skolklass får plats att äta sin matsäck

I Karleby socken finns tretton gånggrifter, däribland Rangvalds grav, Sveriges största gånggrift. Tre gånggrifter norr om Karleby kyrka är tydligt skyltade.

Nära kyrkan ligger Klövagårdens gånggrift med en kammare 6 x 2,5 meter. Den är indelad i tre nischer. Några takhällar fattas. Den grävdes ut år 1872. Man hittade bl.a. en hjärtformad pilspets av flinta, redskap av sten och ben, bärnstenspärlor, flintspån, keramikskärvor, ben av svin och ko samt skeletten från ca 80 personer.

Nästa gånggrift på rad är Rangvalds grav. Kammaren är hela 16 x 2,5 meter vilket gör den till

Nordens största. Gången är elva meter lång och högen är 33 meter i diameter och två meter hög. Gånggriften är inte utgrävd, men man har hittat flera föremål, bland annat flintskrapor och en flintyxa. I takblocken finns flera skålgropar inhuggna.

Den tredje gånggriften heter Logårds kulle. Gånggriften ligger i en hög som är drygt 25 meter i diameter. Den undersöktes 1874. Tyvärr lämnades gånggriften öppen efter undersökningen, den vittrade och rasade delvis samman. För några år sedan fyllde man kammaren och gången med småsten för att stödja konstruktionen.

Vårkumla

Tvillinggravarna

Falköping

- 1 Kyrkerör
- 2 Hjelmarsrör
- 3 Lusthushögen
- 4 Kung Björns hög
- 5 Ängshögen
- 6 Firse sten

Landskapet

- 7 Ekornavallen
- 8 Rössberga
- 9 Frälsegården
- 10 Luttra
- 11 Karleby
- 12 Vårkumla

De två gånggrifterna i Vårkumla ligger uppe på ett åskrön

Tydliga skålgrovar på ett takblock

Gånggrifterna i Vårkumla brukar kallas för tvillinggravar eftersom de bara ligger 15 meter ifrån varandra.

Den ena gånggriften har en kammare men inga hällar kvar av gången. Kammaren är 12 x 2,5 meter stor.

Den andra gånggriften har en kammare på 6 x 3 meter och en 6 meter lång gång som leder in i kammaren.

Ett av takblocken på tvillinggravarna beräknas väga ungefär 16 ton – alltså lika mycket som en landsvägsbuss! Det har krävts teknik och kunskap för att frakta takstenarna på plats ovanpå de andra vägghällarna.

Tvillinggånggrifterna är två av sju stycken gånggrifter i Vårkumla. Miljön som omger gånggrifterna har utsikt över landskapet och platåbergen Alleberg och Mösseberg.

Historisk bild från Vårkumla gånggrifter

Gånggrifter på Falbygden

Alla rättigheter
Falbygden Museum 2020

JENSENS
ATELJÉ

Grafisk form & illustrationer
Kristian Jensen